

УДК 007 : 304 : 001

**МІЖ ІДЕАЛОМ І РЕАЛЬНІСТЮ:
ПРОБЛЕМАТИКА І ПОЕТИКА
ФІЛОСОФСЬКО-ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ПРАЦІ ІВАНА ФРАНКА
“ПОЗА МЕЖАМИ МОЖЛИВОГО”**

Богдан Тихолоз

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна,
e-mail: jouraft@franko.lviv.ua*

Стаття пропонує цілісний інтерпретативний погляд на зміст (проблематику) й форму (жанрово-стильові особливості) завше актуальної праці І. Франка «Поza межами можливого». Досліджена в широкому контексті ідейного вектора Франкового доробку й тогочасної європейської філософської думки.

Ключові слова: жанрова дифузія, стильовий синкретизм, філософування, «апофатичні»/«катафатичні» ідеї, пафос.

Дивовижним *універсалізмом* свого генія Іван Франко завдячував гарячому бажанню “обняти цілий круг людських інтересів”, аби “не лишитися чужим у жаднім таким питанні, що складається на зміст людського життя”, а отже, “бути чоловіком” [13, 31, 309]¹. “Бути чоловіком”, “цілим чоловіком” для Франка означало – бути *творцем*. Іван Франко як “цілий чоловік”, “цілий творець”² – митець-мислитель “гетеанського роду”³ (за висловом Є.Маланюка), у психологічній структурі якого нероздільно зрошені естетична та

¹ Цит. за виданням: Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976-1986. У дужках після цитат перша цифра позначає зазначене видання, друга – відповідний том, третя – сторінку.

² “...Ми любимо поета лише за якусь одну, симпатичну нам сторону в його творчості, за його суспільні ідеали чи проповідь або за декілька лише лірик в стилі “modern”. А цілий чоловік, цілий творець, його лабораторія духа – для нас закриті”. Див.: Євшан М. Іван Франко (Нарис його літературної діяльності) // Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Упоряд. Н.Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 136.

³ “Природою своєю Франко був поетом не естетично-емоціонального, а саме інтелектуального, сказав би я, гетеанського роду”. Див.: Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Е. Книга спостережень: Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. - С. 88.

інтелектуальна іпостасі самовираження, пізнавально-логічний та емоційно-оцінний компоненти духовного освоєння світу. Наслідком цілісності світовідношення суб'єкта – повноцілої і повносправжньої людини “mit seinem Widerspruch” [13, 21, 327], котра живе не тільки розумом, але й серцем; наслідком єдності світосприйняття, світопереживання й світорозуміння є особливий інтегрально-синкретичний характер світоглядної рефлексії над смислосуттєвими проблемами. Відтак цілу творчість Франка в усій її великосяжній різногалузевості й різножанровості можна розглядати як своєрідний *вислів його світогляду*. Йдеться, так би мовити, про *багатоканальність* кристалізації Франкових філософських ідей, себто їх висловлення не лише у поняттєво-логічній, але й художньо-образній чи публіцистичній формі (остання поєднує риси як красного письменства, так і наукової манери викладу пізнавальних здобутків). Часом ці форми (як парадигми світоосягання та особливі мовні коди) навіть перетинаються, взаємопроникають у межах одного твору, і тоді *жанрова поліфонія* виливається у *жанрову дифузію*. Так з'являються філософські й ораторсько-публіцистичні вірші та оповідання, філософські поеми й філософсько-публіцистичні статті. Проте подібний синтез художньої літератури, філософії і публіцистики – у жодному випадку не паразитування ідеї на образності чи навпаки, а симбіоз емоційного та раціонального начал, які взаємозбагачуються через резонансну спільнодію.

Праця Івана Франка “*Поза межами можливого*” (1900) – вірець такого діалектичного симбіозу жанрів, методів пізнання і стилів висловлювання. Місце цієї невеликої за обсягом, однак надзвичайно ідейно насиченої статті у світоглядній еволюції Франка-мислителя – напевно непересічне. У контексті фактично усіх періодизаційних схем життєвого і творчого шляху вічно мінливого “чоловіка-розвою” злам XIX-XX ст. визначається як переломний пункт. Йдеться не лише про перехід від соціалізму до національно-демократичної ідеології і практичної політики, не лише про момент утвердження нових ідеалів (зосібна, перше – не лише у Франковій спадщині, але й в історії української політично-філософської думки загалом – виразне формулювання *ідеалу* повної, нічим не обмеженої *національної самостійності*), але й про певний підсумок життєтворчого досвіду, сконцентроване творче узагальнення життєвої й філософської мудрості, синтез багаторічних (всезиттєвих) помислів і прагнень Франка до вільного суспільно-національного буття українців, справді гідного високого покликання людини своєю працею творити Царство Духу на землі.

Власне, саме “спроба довести самовистачальний характер української нації, яка [...] неодмінно прагнучиме самовизначитися й самореалізуватися”, за Б.Черваком, є “чи не найсуттєвішою ідеєю Франка” [14, с. 13]. Зрозуміло, саме ця ідея спричинилася до того, що стаття “*Поза межами можливого*” разом із “Самостійною Україною” М.Міхновського, котра з'явилася того ж 1900 року, надовго опинилася у “чорному списку” “неугодних” праць, “проскрибованих урядом радянським”. Та згодом, з початком національного відродження 90-х років XX ст., ця праця, у якій, на думку Я.Грицака, нова, національно-демократична позиція Івана Франка знайшла вираз “у найдовіднішому вигляді” [3, с. 120], пережила справжній бум популярності. Її читали й

перечитували, цитували й переказували, нею захоплювалися як викриттям марксистської ідеології і маніфестом українського націоналізму. Вона відкривала збентеженому українству нового, незвичного, “незнаного” Франка – Франка живого, мислячого і турботливого навчителя нації, раніше дбайливо приховуваного адептами тоталітарного режиму за “гієратичн[ою] брил[ою] “Каменяра” [7, с. 85] (Є.Маланюк). За індексом цитування у наукових та публіцистичних виданнях тієї пори з цією Франковою статтею могли позмагатися хіба що знаменитий пасаж з його ж таки філософського трактату “Що таке поступ?” (1903): “Поперед усього та всеможна сила держави...” чи купюра з передмови до “Мого Ізмарагду” (1898): “Жорстокі наші часи!...” Проте справді серйозного аналізу праці *“Поза межами можливого”*, наскільки нам відомо, ще не було; спроби інтерпретувати її найчастіше зводилися до захопленого підкреслення неперебутньої актуальності головних думок та досить поверхового, радше публіцистичного, аніж наукового, коментування окремих істотних моментів. Зрозуміло, що тоді, коли писалися, наприклад, праці О.Багана [1] та Б.Червака [14], на часі були саме такі способи донести зміст столітньої давності статті до сучасників. Проте сьгоднішнє наше завдання – це комплексний аналіз жанрово-стильових, тональнісно-пафосних і композиційних особливостей поезики тексту та його філософської проблематики, категоріальної структури й ідейного потенціалу. Можливо, саме такий мікроаналіз (хоча він і рідко застосовується до нехудожніх текстів) виявить додаткові смислові нюанси твору, непомічені попередніми дослідниками, і розкриє деякі секрети “поетики “непоетичного” [6] (за Н.Зелінською) з творчої лабораторії Івана Франка.

1. Генеза праці

Психобіографічна підстава генези праці, як уже мовилося вище, – момент “одужання” від тяжкої духовної кризи “днів журби”, коли “зблідли давні ідеали” і природньо постала потреба пошуку “ідеалів нових” (адже людина не може жити без мети і сенсу свого існування; існує нагальна необхідність заповнення “екзистенційного вакууму” духовним змістом (згідно з концепцією екзистенціального аналізу В.Франкла, австрійського психолога і філософа [12])). Звичайно, момент світоглядного перелому – насправді не момент, не миттєвий революційний стрибок, а досить тривалий еволюційний процес. Будь-які хронологічні межі між періодами творчого розвою Франка умовні, та все ж поділ такий має сенс, якщо ґрунтується на критерії появи нової якості (нехай і такої, що віддавна визрівала у надрах душі творця). Ця нова якість, безперечно, присутня у праці *“Поза межами можливого”*. І це, поза сумнівом, філософія національної ідеї, мотиви якої, звичайно, звучали у Франковій творчості ще від часів “Сходу сонця” (1876), “Наймита” (1876) і “Не пора...” (1880), та саме на зламі віків стали домінантними. Це засвідчує спільність духовної проблематики цілої творчості на синхронному зрізі – філософських поем “Іван Вишенський” та “На Святоюрській горі” (1900), згодом – “Мойсей” (1905), історіософського роману “Перехресні стежки” (1900), філософської публіцистики (“Ukraina ingredienta” (1895), “Соціалізм і соціал-демократизм” (1897), “А.Фаресов. Народники и марксисты” (1899), “На склоні віку” (1900), “Що таке поступ?” (1903) та ін.). Проблеми філософії національної ідеї отримали системне обґрунтування, зосібна, і в досліджуваній

статті.

Безпосередній привід до її написання – дискусія 1900 року з приводу шляхів національного самовизволення між періодичними виданнями Західної України – з одного боку, львівськими часописами “Молода Україна” і “Діло” і, з другого, чернівецькою газетою “Буковина”. Перші два виступали як поборники ідеї політичної самостійності України, остання – як її противник. Стаття Івана Франка – фінальний авторитетний голос у цій полеміці, диктований внутрішньою потребою (і обов’язком!) національного Учителя розставити усі крапки над “Г” і скерувати пошуки опонентами “правих” і “винуватих” у єдино конструктивне, єдино плідне русло – пошуків Істини – не абстрактно-безсторонньої, а екзистенційно необхідної Істини мети і шляху.

Назву статті дав цитований у ній вислів австрійського історіософа й соціолога расово-антропологічної школи англійського походження Г’юстона Стюарта Чемберлена “Mit einem Stich ins Unmögliche” (“Поривання [букв. відтінок] до неможливого”), “позичений” з його праці “Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts” (“Основи XIX століття”), уривок з якої саме в той час переклав Іван Франко і опублікував у “Літературно-науковому віснику” (1899. – Кн. 7. – С. 1-22) під заголовком “Раси, нації, герої”. вочевидь, мотивом перекладу стала ідейна суголосність тогочасних поглядів Франка і, зокрема, таких ось міркувань Чемберлена: “Майже завжди нація, як політична організація, творить умови для повстання раси або бодай доводить расу до найвищих, найіндивідуальніших проявів її діяльності” [11, с. 20]. “Нація є наймогутнішим приладом до плекання і ублагороднювання раси. [...] ... Міцний національний зв’язок є найсильнішим заборолом против усяких збочень. Він дає спільні спомини, спільні надії, спільну духову поживу. Він зміцнює даний природою кровний зв’язок і спонукує людей затіснювати його чим раз більше” [11, с. 21]. Подібні засади і Франкового аналізу питань українського національного відродження.

2. Жанр і стиль праці

Жанр праці “*Поза межами можливого*” – середній, перехідний між проблемною публіцистичною статтею на актуальні теми суспільно-політичного життя і соціально-філософським трактатом з фундаментальних питань історіософії та націології. Жанрові риси (формально-лінгвальні і предметно-змістові) обох цих модифікацій нехудожньої літератури, як і окремі прикмети художніх текстів, виявні у багатоконпонентній стилістичній структурі тексту.

Стиль твору як “розумний голос змісту” [4, с. 139] (Філіп Янг) – це передусім індивідуально-неповторний голос автора з притаманними йому емоційними “тембрами” (серйозними, іронічними, піднесеними, зниженими тощо) і лінгвовиражальними засобами. Стиль Франкової статті визначає синтез художності, науковості й публіцистичності з окремими вкрапленнями розмовно-побутового функціонального стилю.

а) Риси художності: образність і експресивність викладу, звернення не лише до розуму, але й до уяви й чуттєвості читача (сугестування візуальних та акустичних образів), стрункість і художня довершеність композиції, емоційно-експресивна лексика, тропи (епітети, порівняння, метафори) й риторичні й синтаксичні фігури (лексико-синтаксичні паралелізми, періоди, антитези,

риторичні запитання, оклики, заперечення (апофазії), анафори, епіфори тощо), афористичність.

б) Риси науковості (конкретно йдеться про філософський варіант наукового стилю): суворі визначеність понять і дефінітивна точність суджень, послідовність логічної аргументації думок, структурна визначеність ходу міркувань та схеми розташування частин викладу (вступ – основна частина – висновок); специфічна наукова лексика, у тім числі термінологічна (зокрема, філософські категорії), вживання іншомовних слів і усталених виразів, зокрема латинських (*Ignorabimus* – не можемо знати; *eo ipso* – тим самим; *contradictio in adjecto* – внутрішня суперечність у визначенні; *pro praeterito* – для минулого; *pro futuro* – для майбутнього), апелювання до авторитетних наукових джерел, новочасних досягнень, посилення на історичні факти, наукові уявлення з різних сфер природознавства й соціології, наукова ерудиція автора.

в) Риси публіцистичності: актуальна (злободенна) суспільно-політична проблематика й, відповідно, лексика, емоційно-оцінні слова і звороти, полемічна заостреність, яскравість і доступність у передачі досить складних думок, наведення прикладів з життя, чітка адресатна спрямованість, відчуття присутності читацької аудиторії, безпосереднє вираження авторського ставлення до порушуваних проблем.

г) Риси розмовно-побутового стилю: неофіційне, інтимне звертання до читачів, використання повсякденної лексики та просторічних розмовних зворотів, прислів'їв і приказок, апелювання до народних уявлень, вірувань і забобонів, прямі цитати з “простої” “мужицької конверзації”, вкладання окремих реплік у уста адресатів чи тих, про кого мовиться.

Такий стильовий синкретизм зумовлює надзвичайно широкий тональний діапазон викладу – від патетичного звеличення вселюдських і національних ідеалів через виражено-зосреджений аналітичний роздум над буттєво важливими питаннями, предметну, аргументовану полемічність до незлобиво легкого усміху над “темним хлопом” і – далі – до прихованої іронії й відвертого сарказму, ба – навіть гніву, спрямованих на національних “п’явок” і “фарисеїв”. Тон невимушеної, дружньої розмови змінюється тоном пристрасної суперечки чи серйозного розмірковування, у який часом вриваються іронічно-саркастичні нотки.

Усе це, безсумнівно, риси *некласичного, філософсько-публіцистичного стилю філософування*, який поступово утверджувався у світовій (зокрема західноєвропейській) філософській культурі Нового часу починаючи з Вольтера з його листами й повістями, а серед Франкових сучасників він поширився насамперед у німецьких мислителів “філософії життя” (О.Шпенглера, Ф.Ніцше та ін.). Вільний, розкутий хід думки відлитої в невибагливу, просту й природню, а проте літературно опрацьовану форму. Майстерність автора виявляється властиво в органічній, непретензійній гармонії живої думки і живого слова, діалектичного змісту і есеїстично-публіцистичної форми. Відкрито-діалогічний і тверезо-поміркуваний (*діалектично-раціоналістичний*) спосіб пізнання речі у її живому розвої диктує таку ж “живу”, діалектичну, продуману і спонтанну водночас, форму вислову (викладу ідей). Відтак дифузність стилю не спричиняється до розмивання композиційної чіткості викладу.

3. Композиція праці

Композиційна структура праці як плоть діалектичного розгортання думки виражається у послідовному розташуванні логічно-інформаційних блоків:

1) *Зачин*: опозиційна двоєдність композиційно симетричних й антитетичних за змістом блоків, тріадичних (тричленних) за внутрішньою структурою:

а) Можливість “неможливого” (викриття сліпої віри в позірну неможливість науково доведених фактів);

б) Неможливість “можливого” (викриття сліпої віри в позірну вірогідність абсурдних з погляду науки забобонів “простого хлопського розуму”).

Загальний висновок з цієї бінарної опозиції – впровадження до проблематики статті – релятивність меж можливого й неможливого і неспроможність так званого “здорового глузду” слугувати критерієм істинності пізнання справжнього співвідношення ідеалу й реальності.

2) *Постановка проблеми і конкретна мотивація дальших роздумів*:

а) вказівка на привід до написання статті (вищезгадану суперечку між “Молодою Україною” й “Ділом” та “Буковиною”) і побіжно-стисла, дещо іронічна, критична характеристика засад цієї полеміки;

б) формулювання основних питань, порушуваних у дискусії;

в) обґрунтування потреби “придив[ити]ся з чисто методологічного погляду тому питанню, а радше цілому сувоєві тих питань, які були підкладом згаданої газетярської полеміки” [13, 45, 279].

3) *Критичний аналіз історіософської проблеми факторів суспільного розвитку*:

а) “еґоїстично-матеріалістичний” [13, 45, 281] погляд на проблему – моністичне визнання визначальності економічного чинника; авторське засудження консервативної тактики “удержання політичного і соціального с п о к о ю ” [45, 280] задля забезпечення приватних інтересів імущих;

б) стратегія “неполітичної культури” [13, 45, 281] – моністичне визнання первинності й пріоритетності культурно-освітніх чинників суспільного розвитку (“плекання мови, письменства, школи, народної освіти і т.п.” [13, 45, 281]); контраргументація драгоманівської позиції з цього питання; критика соціально-політичної доктрини М. Драгоманова за ігнорування національного питання;

в) власна позиція автора: плюралістичне визнання рівноправності матеріальних (економічних) й ідеальних (духовних) чинників, ба – навіть ствердження примату останніх у суспільному житті; заперечення “одностороннього марксівського економічного матеріалізму чи фаталізму” [13, 45, 283].

4) *Висновок: теорія ідеалу*:

а) роль ідеалів (індивідуальних та суспільних) у соціальному бутті та їх синтетична структура;

б) ідеал національної самостійності і шляхи його здійснення.

Композиційна стрункість цієї праці – продукт “співділання” художньої майстерності, тонкого інтуїтивного відчуття гармонійної пропорційності

частин, з одного боку, та, з іншого, строгої наукової логіки, природного і послідовного плину думки, випростаного, але не спрощеного.

У структурі статті чітко й виразно простежується застосування гегелівського принципу “*діалектичної тріади*” як універсальної схеми саморозгортання буття і мислення. При цьому прозирається цей принцип не стільки в трикратних ана- та епіфоричних повторях у кожному з трьох аналогічно побудованих періодів зачину (“Коли... неможливо” [13, 45, 276]); не стільки у триразових прикладах на користь кожного з опозитивних тверджень: “неможливе” можливе й, навпаки, “можливе” неможливе; словом, не стільки у зовнішній тричленності і трикратності різних елементів тексту (ці, усе ж таки суто формальні, особливості поетики твору є радше даниною фольклорно-літературній традиції з її відвічною пристрастю до магічного числа 3). Питома тріадичність побудови тексту залягає глибше, на рівні його ідейно-філософського потенціалу. Вона виявна насамперед у внутрішньому триступеневому характері логіки міркувань. Йдеться про смислове, а не формальне співвідношення певних компонентів пізнавального процесу за схемою “*теза – антитеза – синтез*”. Найбільш яскраво виокремлюється три таких смислових тріади у структурі праці “*Поза межами можливого*”:

I. Реальна можливість позірно “неможливого” (теза) + реальна неможливість позірно “можливого” (антитеза) = висновок про релятивність меж можливого і неможливого (синтез) (1. *Зачин*).

II. Економічний монізм (теза) + культурно-просвітній монізм (антитеза) = плюралізм факторів суспільного розвитку (синтез) (3. *Критичний аналіз...*).

III. Ідеал соціальної рівності (теза) + ідеал політичної волі (антитеза) / або ж ідеал індивідуального життя (теза) + ідеал суспільно-політичного життя (антитеза) = ідеал національної самостійності (синтез) (4. *Висновок: теорія ідеалу*).

Кожна з цих тріад концентрує в собі суперечливість протилежних сторін, властивостей чи закономірностей буття й пізнання, погоджених (знятих, за термінологією Гегеля) у підсумковому синтезі, а разом вони становлять кістяк категоріальної й проблемно-філософської структури праці.

Таким чином, за допомогою діалектичного методу осягання суті явища у його якісній багатогранності й динаміці становлення мислителів вдається уникнути однобічності, одновимірності, гносеологічної “планіметричності” “метафізичного” способу аналізу, котрий, за словами Й.В.Гете (у Франковому перекладі),

*сли хоче пізнати, описати щось живого,
стараєсь пред всім д у х а вигнати з нього;
то часті мертві і важить й рахує,
лиш жаль, що їм зв'язь духовая хибує* [13, 13, 239].

“А той дух, та духовая зв'язь, – вважає Франко, – то не що інше як природна причинність, внутрішня діалектика розвитку, котра лучить в собі всі суперечності, вирівнює всі нерівності, котра з найрізномірніших частей творить одноцільну єдність” [13, 45, 188]. Одним з головних прийомів такої “діалектичної методи” і є згадана тріада, продуктивно застосована Франком у статті “*Поза межами можливого*”.

4. Тема як комплекс проблем

Тема праці – “основні питання нашого національного розвою” [13, 45, 278], поставлені перед українством самим історичним процесом: “Що значить народне відродження? Які сфери матеріального і духового життя обіймає воно, а які повинні бути виключені від його впливу? Які цілі слід, а яких не слід ставити народному рухові? Які ідеали лежать у межах можливого, а які вибігають поза ті межі? І чи слід приймати ті межі як щось дане і незмінне, чи, може, слід товкти об них руками або й головами і старатися відсувати їх усе далі й далі?” [13, 45, 278]. Цей “сувій питань” Франкові вдається звести до спільного знаменника – дилеми суцього і належного, котра волає про розв’язання.

Відтак *центральна проблема* праці – співвідношення ідеалу й реальності, межа можливого й неможливого – у першу чергу, в соціально-національному бутті України на зламі XIX-XX століть. Ця головна проблема розкривається через логічний ланцюг конкретизацій і узагальнень, а відтак структурується у цілому комплексі філософських проблем різного рівня універсальності й різної предметної зорієнтованості.

Концентри філософської проблематики:

- *Онтологічна проблематика* (діалектична сув’язь категорій: матерія й ідея, ідеал і реальність, можливе і дійсне, можливе і неможливе, необхідне і випадкове).
- *Гносеологічна проблематика* (відчуття, здоровий глузд, розум і віра; проблема критеріїв істинності й адекватності пізнання).
- *Аксіологічна проблематика* (загальна теорія цінностей – проблема ієрархічного співвідношення матеріальних та духовних, індивідуальних та суспільних вартостей; ціннісно-раціональна модель соціальної дії (за типологією М.Вебера); теорія ідеалу, ідеал і віра в структурі пасіонарності (термін Л.Гумільова) як визначальні чинники людської поведінки; етична концепція – етика “простого шляху” і “твердої ходи” проти пристосуванства, конформізму і хитрощів, етика альтруїзму соціального служіння супроти, етика праці і боротьби супроти гнилого супкою й духовної лінії, етика національного обов’язку як категоричного імперативу людського буття, етика національної честі і національного сорому (за С.Петлюрою [10]) супроти ренегатства, “фарисейства” і колабораціонізму).
- *Соціально-філософська проблематика* (філософсько-антропологічна – окреслення сутнісної структури й призначення людини як “межової”, лімінальної істоти (від лат. *limes* – межа, грань), її субстанційної потреби розширювати межі власного “життєвого світу” (Е.Гуссерль), феномену самотрансценденції (В.Франкл) за межі можливого, необхідності вкладати вищі, духовні сенси у свою діяльність, здійснювати власні ідеали; постулат взаємодоповнення розуму і серця, аналіз структури людських потреб – фізичних і духовних, загально-історіософська – проблеми суб’єктів історії (особистості (герої)? маси? класи? нації? світовий дух? сліпі матеріальні потреби (“жолудкові ідеї”)?), факторів суспільного розвитку (економічних, політичних, соціальних, культурних), елементів суспільної свідомості; критика марксистського економічного пандетермінізму (історичного матеріалізму) та драгоманівського інтернаціоналістичного федералізму (громадівства), піонерське обґрунтування багатофакторного аналізу; націософська (філософія національної ідеї) – аналіз мет і шляхів національного відродження, реформа

народницької ідеології “етнографічного романтизму” з перенесенням основного поля діяльності з культурницького на політичний ґрунт, експлікація ідеалу національної самостійності).

Кожен з цих концентрів філософської проблематики має свою категоріальну структуру, витворену складним плетивом опорних категорій (основних понять, “ключових слів”): матерія й ідея (дух), ідеал і реальність, можливе і дійсне, можливе і неможливе, необхідне і випадкове, розум і віра, особистість і нація тощо.

5. Центральні ідеї праці

Центральні ідеї праці – як відповіді на її основні питання – становлять діалектичну єдність “апофатичного” (негативно-заперечного) та “катафатичного” (позитивно-деонтологічного) моментів пізнання.

а) “Апофатичні” (негативно-заперечні) ідеї – критика ілюзій “здорового глузду”, соціальної філософії марксизму, М. Драгоманова, побутового “еґоїстичного матеріалізму” й ідеології “неполітичної культури” – загалом, будь-яких форм відірваного від реального життя з його насущними потребами доктринерства. “...Всяке теоретизування, а особливо публіцистичне, – стверджує Іван Франко, – має значіння тільки тоді, коли являється висловом, виясненням тих інтересів, тих почувань, течій, які наклюнулись або наклюнюються в суспільності, і без найтіснішого контакту з життям те розумування робиться сірою, безплідною доктриною, що в деяких випадках (коли доктринер дістане в руки силу, впливи) може принести народному життю необчислені шкоди” [13, 45, 279]. З приводу цих суджень пригадується крилатий афоризм Франкового незмінного літературного кумира – Й.В. Гете:

*Grau, teuer Freund, ist alle Theorie
Und grün des Lebens goldner Baum.*

(У перекладі М. Лукаша: “Теорія завжди, мій друже, сіра, А древо життя – золоте” [2, с. 125]). Як вирощувати й плекати “золоте дерево життя” української нації – предмет позитивних ідей Івана Франка.

б) “Катафатичні” (позитивно-деонтологічні) ідеї – релятивність, хиткість і непевність, непостійність меж можливого і неможливого; поступове розширення можливостей людини в історії цивілізації; потреба керуватися ясным і тверезим критичним розумом у пізнавальній і практичній діяльності, а не покладатися на недосконалі відчуття чи традиційно успадковані забобони (Беконові “примари ринку”); необхідність постійно звиряти пізнання з життям як єдиним критерієм істинності; плюралізм і відносна паритетність різних факторів суспільного розвитку (економічних, політичних, соціальних, культурних, ідеологічних); провідна роль ідеалів та духовних прагнень у людському бутті (як індивідуальному, так і суспільно-політичному); утвердження ідеалу національної самостійності як синтезу індивідуальних, суспільних і політичних прагнень та накреслення шляхів до його здійснення.

У колі цих ідей є “свої” (оригінальні) думки Франка й “позичені” з інших джерел та творчо трансформовані. Йдеться радше не про прямі впливи і взаємозв’язки, а про типологічні перегуки, віддалені відгомони і духовні співзвуччя; часом навіть про випередження певних філософських відкриттів (як-то “Истоков русского коммунизма” М. Бердяєва чи соціально-філософських концепцій М. Вебера). Схарактеризуймо ж точки дотику

Франкової статті та провідних течій європейської філософії XIX – початку XX ст.

Неокантіанство (розмежування розсудку і розуму, недовіра до буденної свідомості; поміркований гносеологічний скептицизм щодо нескінченної, необмеженої сили пізнання; пізнання має межі, однак ці межі постійно розширюються, немовби “провалюються” в порожнечу невідомого).

Неогегельянство (діалектичний історизм, тріадична схема осмислення суспільних феноменів; часткове сповідування тези про вирішальну роль ідей (ідеалів) (“ідеї керують світом”); сповідування гегелівської максими: “Історія – це прогрес у свідомості свободи” та теорії ідеалу, котрий, за німецьким філософом, на думку його дослідника Ігоря Нарського, “повинен бути здійснюваним у житті найближчого покоління, його не можна абсолютно протиставляти уже існуючому, “наявному буттю (Dasein)”. І суще і належне завжди сповнені розуму, але різною мірою. Належне стає дійсним, і цей перехід є процес” [9, с. 252-253]).

Марксизм (визнання суттєвої ролі економічних факторів, матеріально-виробничих відносин у соціальному бутті).

Позитивізм (критика буденного досвіду, потреба керуватися розумом, опертя на науково доведені факти, фахове позитивне знання, а не на фікції забобонів чи метафізичні абстракти, теорія соціального організму, віра в поступ (“Порядок і прогрес!” – кредове гасло О.Конта), класифікація науковий (на природничі й соціальні).

Філософія життя (зосібна, культурологічна концепція О.Шпенглера) (почуття і свідомість особливості європейського fin de siecle як кризово-переломної доби, категорія фаустівської людини і фаустівського духу).

Соціальна філософія М.Вебера (спільні точки у критиці марксизму; багатофакторний аналіз, плюралізм у соціальному детермінізмі).

На цьому історико-філософському тлі виразніше проступає ідейне новаторство Івана Франка у статті “*Поза межами можливого*”.

6. Пафос праці

Пафос цієї справді епохальної для поступу української соціально-філософської думки праці – це, безперечно, пафос “кінця віку” (fin de siecle) – підведення підсумків дотеперішнього й очікування незнаного прийдешнього. Проте, на диво, це не песимістично-занепадницький отруйний дух тотального занепаду – “присмерку Європи”, за О.Шпенглером. Український Фауст у Франковій візії – не втомлений і спроневірений скептик-декадент на грані самогубства знічев’я, а спрямований в майбутнє конкістадор, одержимий ідеєю свободи. Це не “кінецьсвітній” (апокаліптичний), а радше “великодній”, весняний пафос оновлення, відродження, воскресіння. Не смерть, а життя; не занепад, а розвій; не руйнування чи консервація, а творення нового; не гірке минуле, а прийдешнє, котре ще належить визначити, – ось екзистенційний вибір Івана Франка на порозі нового століття. *Діалектичний оптимізм* мислителя – це не поверховий, наївно-безжурний гедонізм, а глибоке, філософськи осмислене переконання у людській можливості обирати свою “будущину”. Фаталізм і квієтизм йому чужий; він-бо твердо знає, що “очікування якогось таємничого, великого, безконечного, чудового майбутнього – це брехня і нісенітниця, бо майбутнє буде таким, яким можуть його створити минуле й сучасне” [13, 29,

121] (“Доповіді Міріама” (1894).

Головна ідея, головна насажена почуттям думка-переконавання, котра висновується з праці *“Поza межами можливого”*, може бути сформульована так: *зішестя ідеалу в реальність – можливе*. Дух людський спроможний перетворити світ, коли він осяяний світлом ідеалу і окрилений незгасною вірою, котра несхибно провадить до високої мети, якою б нескінченно далекою й недосяжною вона не видавалася. Неможливе стає можливим, коли “іскра божества” – “дух, творча сила із любовою” – пломеніє в душі. Тоді нестрашні “негоди земного буття” і Азazelеві спокуси.

Стаття *“Поza межами можливого”*, писана століття тому, – це не лише одне з перших проголошення ідеалу національної самостійності України, і не лише чергова – у Франковій спадщині – спроба критичного переосмислення і подолання соціалістичної ідеології (чи то в марксистському, чи то в драгоманівському варіанті). Це *соціально-філософський маніфест незнищенної віри в людину*, в її дух – “вічний революціонер”, у її майбутнє, у її свободу. Ці непроминальні вартості, утверджені цілою життєтворчістю нашого національного мученика і проводиря, беремо зі собою не лише у наступне століття – у далеку вандрівку віків. Адже, за Г.Сковородою, *“плоть нічтоже, дух животворить”*.

-
1. Баган О. Іван Франко і теперішнє становище нації : збірник статей / Олег Баган. – Дрогобич: Відродження, 1991. – 90 с.
 2. Гете Й. В. Твори / Йоганн Вольфганг Гете. – К.: Молодь, 1969.
 3. Грицак Я. Іван Франко в еволюції української політичної думки / Ярослав Грицак // Сучасність. – 1994. – № 9. – С. 12.
 4. Денисова Т. Ернест Хемінгуей: Життя і творчість / Т. Денисова. – К.: Дніпро, 1972.
 5. Євшан М. Іван Франко (Нарис його літературної діяльності) // Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика / Упоряд. Н.Шумило. – К.: Основи, 1998. – С. 136.
 6. Зелінська Н. Наукова творчість Івана Франка: самореалізація поетики “непоетичного” / Надія Зелінська // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнар. наук. конф. – Львів: Світ, 1998. – С. 242-246.
 7. Маланюк Є. Франко незнаний / Євген Маланюк // Маланюк Е. Книга спостережень: Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. - С. 85.
 8. Маланюк Є. Франко незнаний // Маланюк Е. Книга спостережень: Проза. – Торонто: Гомін України, 1962. - С. 88.
 9. Нарский И.С. Западноевропейская философия XIX века: Учеб. Пособие / И. С. Нарский. – М.: Высш. школа, 1976.
 10. Петлюра С. І. Франко - поет національної честі / Симон Петлюра // Петлюра С. В. Статті / упоряд. та автор передмови О. Климчук. – К.: Дніпро, 1993. – С. 89–108.

11. Раса, нація, герої. Уваги Гаустона Стюарта Чемберлена / переклад з нім. і передмова І.Франка // Літературно-науковий вістник. – 1899. – Кн. 7.
12. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
13. Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. – К.: Наукова думка, 1976–1986.
14. Червак Б. «Наперед українці» (До національної ідеї Івана Франка). – К., 1994. – 38 с.

**BETWEEN IDEAL AND REALITY: PROBLEMS AND THE
POETICS OF PHILOSOPHICAL AND PUBLICISTIC WORKS OF IVAN
FRANKO «BEYOND THE POSSIBLE»**

Bogdan Tyholoz

*Ivan Franko National University of Lviv,
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine,
e-mail: journft.franko@lviv.ua*

The article provides a holistic view of interpretive content (issues) and form (genre and style features) always actual labor Franko «Beyond the possible». Research in the broader context of the ideological vector Franko heritage and contemporary European philosophy.

Keywords: diffusion genre, stylistic syncretism, philosophizing, «apophatic»/«katafatychni» ideas, pathos.

**МЕЖДУ ИДЕАЛОМ И РЕАЛЬНОСТЬЮ:
ПРОБЛЕМАТИКА И ПОЕТИКА
ФИЛОСОФСКО-ПУБЛИЦИСТИЧЕСКОГО ТРУДА ИВАНА ФРАНКО
«ЗА ПРЕДЕЛАМИ ВОЗМОЖНОГО»**

Богдан Тихолоз

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Генерала Чупрынки, Львов, 79044, Украина,
e-mail: journft.franko@lviv.ua*

Статья предлагает целостный интерпретирующий взгляд на содержание (проблематику) и форму (жанрово-стилевые особенности) всегда актуального труда И. Франко «За пределами возможного». Исследован также в широком контексте идейного вектора творческого наследия Франко и тогдашней европейской философской мысли.

Ключевые слова: жанровая диффузия, стиливой синкретизм, философствование, «апофатические»/«катафатические» идеи, пафос.

*Стаття надійшла до редколегії
Прийнята до друку*